

DOĞUMUNUN 200. YILDÖNÜMÜNDE FREDERICK ENGELS

Yıldırım Koç

İnsanlık tarihine baktığınızda, bireyin toplumların siyasal ve toplumsal gelişmelerinde çok önemli rol oynadığı örnekler pek fazla değildir. Karl Marx ve Frederick Engels, düşünce ve davranışlarıyla insanlık tarihine yön vermiş iki isimdir.

Marx ve Engels'in Berlin'deki heykelleri

Karl Marx'ın 200. doğum yıldönümünü 2018 yılında kutlamış, Marx'ı anmıştık. 28 Kasım 2020 ise, Frederick Engels'in 200. doğum yıldönümü.

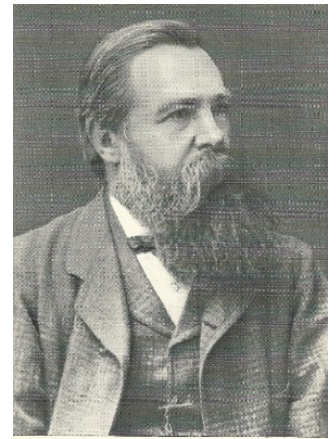
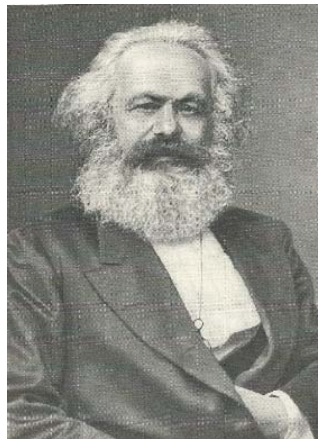
Bir insan düşünün ki, köklü ve varlıklı bir aileden gelsin, ancak yaşamını ezilenlerin kurtuluş davasına adasın; tüm yaşamı boyunca insanın insanı sömürmediği bir dünya kurmanın bilimini geliştiresin, o mücadeleye aktif olarak katılsın. Bu insan, bir "polyglot" olsun; diğer bir deyişle, çok sayıda dili anlayabilsin, konuşabilsin ve yazabilsin. Bu insan, özgürlük için barikatlarda da savaşsın, tarihten biyolojiye, felsefeden ekonomiye ve politikaya kadar çeşitli alanlarda bugün bile ilgiyle okunan kitaplar da yazsın. Bu insan, Karl Marx ve ailesinin geçimine yıllarca büyük katkılarda bulunsun. Bu insan, Karl Marx'ın yarım bıraktığı kitapları tamamlayıp yayımlasın. Bu insan tüm bu özelliklerine karşın, "ikinci keman" olmaktan gurur duysun.

200. doğum yıldönümünü kutladığımız Frederick Engels böyle biriydi.

MARX VE ENGELS'İ YARATAN KOŞULLAR

Marx ve Engels'in kişiliklerinin biçimlenmesinde 19. yüzyılın ilk yarısında kapitalist dünyada ve özellikle İngiltere'de işçi sınıfının yaşadığı büyük yoksulluk ve sefalet önemli rol oynadı. 1780'li yıllarda başlayan Sanayi Devrimi ve köylerden kentlere kitlesel göç, insanların yaşama ve çalışma koşullarını ciddi biçimde kötüleştirdi. Ortalama ömür 40 yıl dolaylarına indi. İş kazaları, meslek hastalıkları, salgın hastalıklar çok sayıda işçinin ölmesine yol açtı. Marx ve Engels'in çocukluk ve gençlik yılları, işçi sınıflarının bir cehennemde yaşadığı dönemdi.

İşçi sınıfları ilk kez bu dönemde kendiliğindenci kitlesel tepkiler geliştirdiler. Bu kitlesel tepkilerin bir bölümü son derece militandı. Londra'nın önemli bir bölümünün yakılmasından, fabrikaların ve çiftliklerin tahrip edilmesine, yüzbinlerce insanın yürüyüşler ve

mitingler düzenlemesine kadar birçok eylem yapıldı. Kitlesele tepkilerin bir bölümü de barışçıldı; legal sendikaların mücadelesi biçimindeydi.

İnsanlık tarihi, cenneti yeryüzünde yaratma çabalarıyla doludur. Bu çabaların büyük çoğunluğu, insanları ikna etmeye dayalıdır. Marx ve Engels, insanın insanı sömürmediği, herkesin yeteneğine göre üretime katkıda bulunduğuş ve yaratılan değerlerden ihtiyacına göre aldığı bir dünya arzuyorlardı. İşçi sınıfının ezilmişliği karşısında gösterdiği tepkide, cenneti yeryüzünde yaratma potansiyeline bu sınıfın sahip olduğuş düşüncesine vardılar. Tüm yaşamlarını bu mücadeleye adadılar.

MARX VE ENGELS'İN ORTAK ÇALIŞMASI

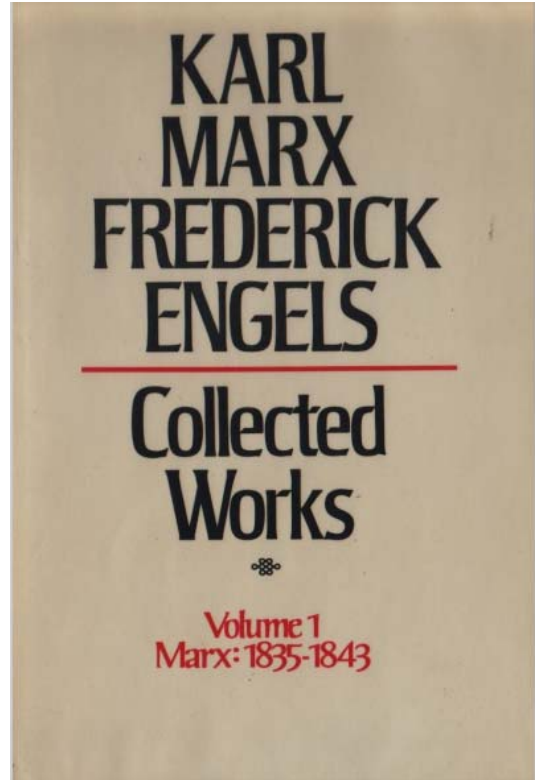
Engels'in babası sanayiciydi. Prusya'da yaşamalarına karşın, İngiltere'de Manchester'daki bir fabrikada da ortaklığı vardı. Engels lise eğitimini bitirmeden çalışma hayatına atıldı. Babasının ortağı olduğuş fabrikada çalışmaya başladı. İngiliz işçi sınıfının sefaletine tanık oldu. Daha 24 yaşındayken, 1844 yılında yazdığı ve ertesi yıl yayımlanan **İngiliz İşçi Sınıfının Durumu** kitabı, bugün bile ilgiyle okunan önemli bir çalışmadır. Engels, bu birikimi ve müthiş gözlem gücüyle, dost oldukları 1844 yılına kadar ağırlıklı olarak felsefeyle ilgilenen Marx'a işçi sınıfını tanıtmada etkili bir rol oynadı.

Marx ve Engels bu dönemde Adiller Birliği adındaki bir gizli örgütlenmeye girdiler. Bu örgüt 1847 yılında adını Komünistler Birliği'ne çevirdi. Örgüt, Marx ve Engels'e, bir parti programı yazma görevi verdi. Engels, 1847 yılı sonlarında "Komünizmin İlkeleri" başlıklı bir broşür yazmıştı (Marx-Engels, **Selected Works**, Vol.1, Progress Pub., Moscow, s.81-97). Bu çalışma, 1847 yılı Aralık ayında yazılan ve 1848 yılı Şubat ayında basılan **Komünist Parti Manifestosu**'nun dayandığı metinlerden biri oldu.

Engels, 1848 ihtilallerinde barikatlardaydı. Üç kez silahlı çatışmaya katıldı. İhtilallerin yenilmesi sonrasında 1849 yılında İsviçre üzerinden İngiltere'ye gitti. Marx Londra'da, Engels Manchester'daydı. Engels, babasının ortak olduğuş fabrikada ücretli olarak işe girdi. Engels 1849 yılından 1869 yılına kadar bu fabrikada önce ücretli olarak çalıştı; daha sonra fabrikaya ortak oldu. 1869 yılında da fabrikadan ayrılıp tüm çalışmasını, Marx ile birlikte Birinci Enternasyonal'de yoğunlaştırdı. Fiziken ayrı kaldıkları bu 20 yıllık dönemde Marx ile çok yoğun bir mektuplaşma ve görüşme sürdürdü. Ayrıca, büyük maddi sıkıntı yaşayan Marx ve ailesinin geçiminin sağlanmasında belirleyici katkılarda bulundu.

1849-1869 döneminde Marx ve Engels, 1856 yılı sonlarından itibaren devrim beklentisine girdiler. Marx 26 Eylül 1856 günü Engels'e yazdığı mektupta şöyle diyordu: "Büyük parasal kriz 1857 kışından ötesine dayanamayacak. Bu kez bu iş yavaş yavaş daha önce hiç görmediğimiz bir biçimde Avrupa boyutlarına ulaştı ve burada yalnızca seyirci olarak daha fazla zaman harcayabileceğimizi sanmıyorum." (Marx-Engels, **Collected Works**, Vol.40, s.70-72)

Engels de Marx'a yazdığı 15 Kasım 1857 tarihli mektupta krize ilişkin beklentilerini anlattıktan sonra, kendisinin durumuna ilişkin olarak şunları yazıyordu: "Son yedi yılın burjuva pisliği hiç kuşkusuz bana belirli bir ölçüde yapışmıştı; şimdi bunlar yıkanıp gidecek ve ben değişmiş bir adam olacağım. Fiziksel olarak bakıldığında, bu kriz bana denize girmiş gibi iyi gelecek. Bunu şimdiden hissedebiliyorum. 1848 yılında, şimdi bizim zamanımız geliyor, diyorduk ve belirli bir ölçüde de öyleydi; ancak şimdi gerektiği gibi geliyor." Engels, daha sonra da Prusya, Avusturya, Bavyera ve Fransız ordularının temel örgütlenme ve taktiklerini öğrenmeye başlayacağını ve tilki avlamak gibi ata binme çalışmalarını sürdüreceğini yazıyordu. (Marx-Engels, **Collected Works**, Vol.40, s.203-204)

MÜTHİŞ BİR BEYİN

Lise eğitimini tamamlamamış olan Engels, deha ve sistemli çalışmasıyla örgün eğitim açığını fazlasıyla kapattı. Bilimsel sosyalizmin geliştirilmesine büyük katkılarda bulundu. Geniş yabancı dil bilgisi, çok geniş kaynaklara erişmesini sağlıyordu.

Engels, kızkardeşi Marie'ye yazdığı bir mektupta 25 dilde kitap okuyabildiğini anlatıyordu. 12 dili de okuyacak, konuşacak ve yazacak kadar iyi biliyordu. Bazen, aynı mektupta Almanca, Latince, Yunanca, İtalyanca, İspanyolca, Portekizce, Fransızca, İngilizce ve Felemenkçe ifadeler veya sözcükler kullanabiliyordu. Marx gibi Engels de Türklere karşı dostça bir tavır içindeydi ve Türkçe öğrenmeye çalışıyordu. (Yevgenia Stepanova, **Engels, A Short Biography**, Progress Pub., Moscow, 1988, s.9)

Engels birçok alanda Marx'ın eksiklerini tamamladı. Birbirinden kopuk gibi gözükken birçok alanda önemini bugün de koruyan eserler verdi. Özellikle askerlik konusundaki deneyimi ve bilgisi önemliydi. Askeri konulara hakimiyeti nedeniyle Marx ailesi içinde lakabı "general"di.

En önemli katkılarından biri, Kapital'in 1867 yılında yayımlanan birinci cildinden sonra, Marx'ın 1883 yılında ölümünün ardından, Kapital'in ikinci ve üçüncü ciltlerini yayıma hazırlaması ve yayımlatmasıdır. Kapital'in dördüncü cildi olan **Artık-Değer Teorileri**'ni yayıma hazırlama ve yayımlatma görevini de, Engels'in 1895 yılında ölümünden sonra, Karl Kautsky üstlendi.

Engels bilimsel sosyalizme önemli kavramlar da kazandırdı. Özellikle İngiliz işçi sınıfının 1850'li yılların sonlarına doğru bir "burjuva proletarya"ya dönüşmesi tespiti, günümüz açısından önemlidir. Ayrıca "yapay proletarya", "entelektüel proletarya" gibi kavramları da kullandı.

Marx ve Engels'in yazdıklarının tümü Sovyetler Birliği'nde basıldı. 49 ciltlik bu çalışmada kitap, broşür ve çeşitli yerlerde yayımlanmış makalelerin yanı sıra, çok önemli olan mektupları da yer almaktadır.

Marx, özellikle 1872 yılından sonra Avrupa işçi sınıflarından kısa vadede umudunu kesti; umutlarını Rusya'da, Amerika'da ve sömürgelerdeki mücadeleye bağladı. 1873-1896 döneminde kapitalizmin birinci küresel krizinin yaşandığı yıllarda Avrupa işçi sınıfı hareketi yükseldiğinde, bu örgütlenmeleri yönlendirme ve 1889 yılında kurulan İkinci Enternasyonal'e ideolojik-politik çizgi oluşturma görevini Frederick Engels üstlendi. Engels'in bu çalışmaları olmasaydı, Marx belki de unutulabilirdi bile. Rus Devrimi olmasaydı, Engels'in bu çalışmaları da bilimsel sosyalizmin inşası açısından yetersiz kalırdı.

MÜTEVAZİ BİR TAVİR

Engels, Marx ile ilişkilerinde kendisini "ikinci keman" olarak nitelendiriyordu. Marx'ın 1883 yılında ölümünden sonra Engels, 15 Ekim 1884 tarihinde, arkadaşı Johann Philipp Becker'e yazdığı mektupta bu durumu büyük bir tevazu içinde şöyle anlatıyordu: "Talihsizliğim şu ki, Marx'ı yitirdikten sonra onu temsil etmek zorunda kaldım. Uygun olduğum işi yaparak, ikinci kemanı çalarak, tüm yaşamımı geçirdim ve gerçekten inanıyorum ki bu işi büyük ölçüde başardım. Ve Marx gibi muhteşem bir birinci kemanın olmasından da mutluydum. Ancak şimdi birdenbire teori konularında Marx'ın yerini almam ve birinci kemanı çalmam bekleniyor; kaçınılmaz olarak gaflar olacak ve kimse bunun olacağını benden fazla farkında değil." (Marx-Engels, **Collected Works**, Vol.47, s.202)

Frederick Engels, 1886 yılında yayımlanan **Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesi'nin Sonu** kitabındaki bir dipnotta da şunları yazıyordu:

"Şunu reddedemem ki, Marx ile kırk yıllık işbirliğim süresinde ve öncesinde, teorinin temellerinin oluşturulmasında ve özel olarak da geliştirilmesinde belirli bir bağımsız payım vardı. Önde gelen temel ilkeler (özellikle ekonomi ve tarih alanında) ve herşeyden önce nihai açık formülasyon Marx'a aittir. Bazı özel çalışmalar dışında benim katkılarımı Marx ben olmasam da çok iyi bir biçimde yapardı. Marx'ın başardıklarını ise ben gerçekleştiremezdim. Marx, geride kalan hepimizden daha yüksekledi, daha ötelere görüyordu ve daha geniş bir kavrayışa daha hızla erişebiliyordu. Marx bir dahiydi; bizler

ise en iyisinden bir ifadeyle yetenekliydik. O olmasaydı, bu teori bugünkü haliyle olmazdı. Bu nedenle haklı olarak onun adını taşımaktadır.”

ÖLÜMÜ

Engels 1895 yılında yemek borusu kanserine yakalandı. 5 Ağustos 1895 günü de bu dünyadan ayrıldı. Ölümü sırasında yanında yalnızca “en eski arkadaşı Eduard Bernstein” vardı.

Mirasının 20.000 marklık bölümünü Almanya Sosyal Demokrat Partisi’ne bıraktı. Mirası büyükçeydi. Geri kalan servetini de Marx’ın kızları ile iki diğer kişiye bıraktı. Kütüphanesi’ni Almanya Sosyal Demokrat Partisi’ne bağışladı ve yayımlanmamış çalışmalarını tamamlama görevini de August Bebel ile Eduard Bernstein’a verdi. Vasiyetini uygulama yetkisini de Samuel Moore, Loise Freyberger ile Eduard Bernstein’a devretti. Eduard Bernstein’ın 1895 sonrasındaki revizyonist çizgisini görse, herhalde çok üzülmüdü.

İsteği üzerine cenazesi yakıldı ve külleri denize atıldı.

Lenin, Engels’in ölümünden kısa bir süre sonra 1896 yılında Rabotnik Gazetesi’nde yayımlanan “Frederick Engels” başlıklı makalesinde şunları yazıyordu: “1883 yılında ölen dostu Karl Marx’tan sonra, tüm uygar dünyada modern proletaryanın en iyi bilgini ve öğretmeni Engels’di. (...) Marx ve Engels, bilimsel çalışmalarında, sosyalizmin, hayalcilerin icadı değil de, modern toplumda üretici güçlerin gelişiminin nihai amacı ve gerekli sonucu olduğunu açıklayan ilk kişilerdi.” (Lenin, **Collected Works**, Vol.2, s.19)

İnsanlık, insanın insanı sömürmediği ve ezmediği, insanların topluma yeteneklerine göre katkıda bulunup, üretilenlerden ihtiyacına göre aldığı bir dünya kurulma mücadelesinde Marx’ı ve Engels’i unutmayacak. Engels, 17 Mart 1883 günü Marx’ın defnedilmesi sırasında yaptığı konuşmayı şöyle bitirmişti: “Onun ismi çağlar boyunca yaşayacak ve çalışmaları da öyle.” Marx’ın isminin yanı sıra “ikinci keman” Engels’in ismi de unutulmayacak.